

– עתוס' ב: ד"ה לפי; ה. ד"ה א"ה);

ג. שנים שהביאו גט ממדינת הים. (ולרבה – דוקא לאחר שלמדו לעשותו לשמה);
ד. שליה שהביא גט מקויים, לדעת רבא (תוס' ב: ד"ה מאי; ה. ד"ה בי תרי);
ה. לא הספיק לומר 'בפ"נ ובפ"נ' עד שנתחרש. (ולרבה – לאחר שלמדו דוקא).

דף ו

הערות ובאורים בפשט

'מהו דתימא איניש אחרינא אשכחיה ואמר ליה, קמ"ל' – יש לשאול, הלא על כרחנו מדובר כאן שלא הוחזקו בעיר שני 'יוסף בן שמעון', שהרי צריך להיות הגט מוכיח מתוכו. ואם כן, הרי כשלא הוחזקו אין לנו לחוש לכך, ומה סלקא דעתין לפסול (ע' במהר"ם שיף שעמד על כך) ?
וצריך לומר שאמנם לענין הוכחה, אין לנו לחוש, אך לענין שיוכל לומר על גט כזה 'בפני נכתב', היה מקום לחשוב שכיון שישנה אפשרות שכתב לאחר, שוב אין זה בכלל 'בפני'. (אילת השחר; שערי שמועות)

(ע"ב) 'אמר לו: רבי והלא כפר סיסאי... ותנן רבי מאיר אומר... – לא שאמר לו בלשון זו, שהרי רבי מאיר תלמידו של רבי ישמעאל היה, ועדיין לא נשנתה בימיו משנת רבי מאיר (הגם שהיו כבר משניות קדומות בימי התנאים). אלא שהתלמוד הוא שנקט לשון זו. ואכן, בתוספתא (פרק א) מובאים הדברים ללא משנה זו. (פני יהושע; ריעב"ץ)

זוהא בבל לצפונה של ארץ ישראל קיימא, דכתיב 'ויאמר ה' אלי מצפון תפתח הרעה' ותנן רבי מאיר אומר... – הגם שבכל מקום מכנים את ארץ ישראל כלפי בבל 'מערבא' ולא 'דרומא' – כיון שבבל היא מזרחית צפונית, והפסוק שהביא כתוב בו 'צפון', לכן כשמתאר התנא את גבול צפון, היה צריך להזכיר את בבל. (עפ"י ברכת אברהם). ועוד טעם, לפי שהבא מבבל אל הארץ, בא אל צפונה, וכן היורד מכאן לשם, יורד מצפונה של ארץ ישראל, לכן החשיבוה כצפון. (ריעב"ץ).
אולם יש להבין מדוע הוצרכו ראייה מן הכתוב ולא הסתפקו בידיעה המציאותית? – אלא, שכך היא דרכם של חז"ל, להביא ראייה לדברים מפורסמים וידועים לכל – מן המקרא הכתוב (ע' בספר 'עלה יונה' עמ' קטו, שהביא דוגמאות לדבר. ושמעתי שכבר כתב על כך הרמח"ל באחד מספריו, ואין מקומו איתו). וכן מובא בשם הגרי"ז מבריסק זצ"ל (על באור דברי הגמרא בתמורה טו. שיהושע אמר למשה 'לא כך כתבת בי: 'ומשרתו יהושע בן נון' וגו" – והלא דיבר עם משה בעצמו, ושניהם ידעו זאת בעצמם ללא ספק? אלא) שידיעה עצמית של האדם, לעולם אינה ידיעה ודאית, שיכול אדם לטעות בכל ידיעותיו, ואין לך ידיעה ברורה אלא במה שכתוב בתורה. (ברכת אברהם. ועדיין לא הונח לי באור הגמ' בתמורה, במה עדיף כוחה של ידיעת האדם במה שרואה כתוב לנגד עיניו, למה שרואה ושומע בעצמו).

'דאסכים מריה על ידיה...' – יש לבאר היכן ראינו שהסכים הקב"ה לדעת רבי אביתר, הלא המסקנא שהקפיד במציאת נימא ולא בזבוב?
אלא הכוונה 'זבוב מצא ולא הקפיד' – שתלאה לכף זכות, שבא הזבוב שלא באשמתה, אך לאחר שנימא מצא בקערה, הקפיד על הזבוב, שהנימא לכשלעצמה אין בה מיאוס ולא היתה גורמת לו להקפדה, אלא שבוזה הראתה שאין היא מקפדת על נקיות, ומצאה הקפידא של הזבוב, מקום לחול למפרע. (בן יהודע. וכיו"ב בתורא"ש ומהר"ם שיף, שהקפיד על שניהם. וכתב הרא"ש שם שזהו 'הסכים הקב"ה עמו' – שהרי על הזבוב לא היה ידוע שהקפיד, וברוח הקודש אמרה. עוד כתב ב'בן יהודע' רמז ל'זבוב' מסופי תיבות 'תזונה עליו פלגשו' – שעולים בגימטריא כמנין זבוב).

ציונים וראשי פרקים, לעיון

'ורבא מצריך באותה שכונה... שאני בני מחוזה דנייד' – מכאן פסק רבנו תם שבזמן הזה צריך לומר בכל מקום 'בפני נכתב ובפני נחתם', שעתה בכל המקומות אנשים ניידים כבני מחוזה (תוס'), לפי שאין לנו נחלות שדות וכרמים, וכל אדם טרוד בעסקיו' (שו"ת הרא"ש לב, ג). וכן נקטו הרבה ראשונים, וכן נפסק להלכה (רמ"א אה"ע קמב, א).

ויש מי שכתב, שהדבר שנוי במחלוקת הראשונים, מפני שמהרי"ף ומהרמב"ם משמע שאין צריך לומר בפ"נ באותו מקום. וצרף שיטה זו, להקל באופנים מסוימים, כשעדי הגט מצויים בשעת הגירושין (שו"ת רדב"ז ח"א תו. הביאו בפתחי תשובה שם סק"ד). והחזון איש כתב על זה (קג, מ), זו לשונו: '... דעת רבנו תם כתבו הרשב"א והסמ"ג והרא"ש והר"ן והטוש"ע ואין לזוז ממנו. ומה שכתב בזה בפ"ת בשם רדב"ז צע"ג ואין להקל בזה כלל וכלל...'. (צריך עיון במש"כ בתשובת הריב"ש (סוף שפה) בשם רבנו תם שצריך לומר 'כל שבא מחוץ לעיר', שמשמע שבאותו מקום ממש – לא, וזה דלא ככל הראשונים הנ"ל).

והגרי"מ עפשטיין, בספרו 'ערוך השלחן' (קמב, יא) רוח אחרת עמו: הוא נקט שזה שאמרו שעתה כולם ניידים כבני מחוזה – אינו אלא חומרא, 'ותדע לך שכן הוא, שהרי הרי"ף והרא"ש והרמב"ם לא הביאו כלל הך דבני מחוזה דנייד' (מה שכתב 'הרא"ש' – תמוה, שהרי הביא ואף נקט כר"ת, בפסקיו כאן ובשו"ת לב, ג). ורק מטעם אחר יש להצריך אמירה מעיקר הדין, אפילו בעיר אחת: 'שהרי כתיבתנו בשטרות ובאגרות הוא בכתב משיט"א, שלא בכתב אשורית, שבוה שייך שיש מכירין על החתימות, שזה כתבו של פלוני וזה של פלוני, אבל בגט שהמנהג שהעדים חותמין באשורית, אין מי שיכיר חתימתו, לבר הרב שהותמין בפניו, ואיך שייך בזה לומר 'עדים מצויין לקיימו', ולכן נראה לי דהאידין מדין גמור צריך לומר בפ"נ ובפ"ג, גם בעיר אחת כשאין הרשאה מקויימת, כפי שנתבאר'.

שרטוט – בדין שרטוט בספר תורה, בתפלין ומוזוות – רבו הדיונים בספרי הראשונים והאחרונים ז"ל. (וראה מקצתם במראי מקום המצוינים ב'יוסף דעת' – סוטה יז).
ננסה להביא בקצרה כמה דינים הנוגעים לשרטוט בכתבת פסוקים, שלא בסת"ם:

טעם הדין – 'אף על פי שטעם השרטוט נראה שהוא כדי שיהא הכתב מיושר, אפילו הכי אמרינן (בפ"ק דגטין) האי מילתא לא מילתא דתליא בסברא, אלא גמרא היא. וכיון דגמרא היא, אין לנו בו אלא מה שקבלנו' (לשון התשב"ץ ח"א סוסי"ב).

סברא זו, של יישור הכתיבה, מובאת ברמב"ן כאן, ובוה נתן טעם (עפ"י הגאונים) שתפלין, כיון שהינם מחופים, שונים מספר תורה שנועד ללימוד. (ויש שהוסיפו שאין זה רק משום נוי בלבד, אלא שמתוך שהכתב אינו מיושר, עלולים לפעמים לבוא לידי טעות, בקריאה ובהבנה).

וכבר דנו האחרונים בענין שרטוט בספרים, באופן שנעלם מעצמו כעבור זמן. ויש לדון לפי הטעם הנ"ל שבכתיבה (שלא בסת"ם) די בכך, שהעיקר בעת הכתיבה.

אמנם, מובא גם טעם אחר – כדי להראות ולציין שהדברים הכתובים, של קודש הם. מפני הכבוד, או כדי שלא יזרקום לאחור הקריאה (ע' ריעב"ץ). ולפי זה אין הדבר תלוי בזמן הכתיבה דוקא. (וכן שמעתי שבכתב יד הרמב"ם, בפסוקים שציטט, סימן כל מלה בגרשיים או בנקודות מעל המלים. ואפשר שמדין 'שרטוט' הוא. ולפי"ז, כשכותב על שורות מסומנות, פסוקים עם דברי חול במשולב, יש לסמן את הפסוקים, הגם שהכל משורטט. וצריך בירור בכל זה).

מספר המלים הטעונות שרטוט – להלכה, כתבו התוס', בה"ג, ועוד – שהלכה כרבי יצחק ששלש אסור ללא שרטוט. וכבר הקשו הקדמונים על פסקי הרמב"ם הנראים כסותרים, שבהלכות ספר תורה (פ"ז) כתב ששלש מותר, ובהלכות יבום (פ"ד) אסר. התשב"ץ כתב (ח"א ב) שכנראה חזר בו הרמב"ם בהל' יבום ממה שכתב בתחילה. וכיו"ב כתב שם בה"ג (רעד), והוסיף שם שאולי שכח הרמב"ם מה שכתב בתחילה.

וכתב על כך בנו של התשב"ץ – הרשב"ש (בשו"ת סי' תפב) ש'העלה (אביו, התשב"ץ) הדבר בקושי. ואולי הניחו לי אבותי מקום להתגדר בו', והסביר שם, על פי הסברה, וגם מדיוק לשון הגמרא, שבעצם אין מחלוקת בין רבי יצחק לאותה מתניתא, אלא שהדבר תלוי באופיו של הציטוט; אם הוא אינו משפט גמור, כגון המלים 'מים קרים על' – אין צריך שרטוט בשלש תיבות, לפי שאין ניכר אם דברי קדושה הוא כותב או דברי חול. ובוה, שלש מלים הרי הם כשתים, שאינם ניכרים שהם של קודש. אבל אם המשפט גמור, אפילו שלש צריכים שרטוט. ורבי יצחק האמורא אינו חולק על הברייתא (ע' בזה במהר"ץ חיות). ובכך יש לפרש דברי הרמב"ם שלא יסתרו אהדדי, 'כן נראה לי והא-ל יודע האמת'. עד כאן דבריו.

רבנו יהושע הנגיד, מבני בניו של הרמב"ם, גם הוא נשאל על כך, והשיב שדברי הרמב"ם שבמקומם (בהל' ספר תורה) הם העיקר (מובא בכסף משנה שם), ששלש מותר ארבע אסור. ויש מי שיישב דברי הרמב"ם, שחילוק יש בין סופר שמומחה ורגיל בכתיבה, לשאר בני אדם (רדב"ז ח"ג תרמו. וע"ע בע"ז 'עקב').

וכשכותב הרבה מלים, אך מחלקן לשורות קצרות, שאין בכל שורה שלש מלים – הכסף משנה (הל' ספר תורה פ"ז) נקט בתור דבר פשוט שמותר. ויש שפקפקו על כך (ע' חו"ב או"ח ג; בית ישי ס. ונראה שלפי הטעם שכתב הרשב"ש, שהחילוק בין שתיים לשלש מלים, שבשתיים לא ניכר אם דברי קדושה הם אם דברי חול, לפי"ז לכאורה אין חילוק בין כתיבה בשורה אחת לשחילקן לכמה שורות. אמנם אם נאמר שהטעם לחלק משום יישור השיטה, ובשתיים לא חשו, יש לומר כהכס"מ, שבשורה קצרה א"צ שרטוט).

באגרת שלומים; בכתב שלנו; על הנייר – הראשונים כאן דנו על שילוב לשונות מכתבי הקודש, בתוך אגרת שלומים, שאין הכוונה בהם לצטט את הכתוב, אלא ליפוי הלשון ולצחותו, והיו שהתירו זאת, אולם הביאו מן הירושלמי שמשמע להצריך שרטוט גם בכגון זה.

אמנם, כתב הרמב"ן (ומובא בעוד ראשונים כאן; שו"ת הרשב"א ח"א עה, ונכפל ב'מיוחסות' רלה), כל זה בכתב אשורי, אבל כתיבה שלנו אינה נחשבת כתיבה לענין זה. 'ועל דא אנא סמיך למכתב כתיבה זו בלא שרטוט. וכן עמא דבר' (לשון הרמב"ן). וכן כתב בתשב"ץ (ח"א ה). (והוכיח מכאן שהיו רגילים בזמן הגמרא, לכתוב אגרות בכתב אשורי, שהרי בגמרא דנו על אגרת דרבי אביתר. ע"ש). אולם יש מן הראשונים שפקפקו בדבר (ע' טור יו"ד רפד בשם הרא"ש).

אין חילוק בין אם כותב על הקלף או על הנייר (רמב"ם הל' ספר תורה ז, טז; שו"ע יו"ד רפד, א), כמו שמשמע כאן בגמרא, מקפידתו של רבי יוסף על האגרת ששלח רבי אביתר – ש'מסתמא איגרות כתובין על הנייר' (בהגר"א שם).

'ככתבם וכלשונם'

(ע"ב) 'מאן לימא לן דר' אביתר בר סמכא... אטו כל דלא ידע הא דר' יצחק לאו גברא רבה

הוא? בשלמא מילתא דתליא בסברא – לחיי, הא – גמרא היא, וגמרא לא שמיע ליה – זו לשון הגר"ח מוואלוין בתוך מכתב לנכדו (נדפס בסוף 'נפש החיים'):
'וגם העיקר לאחוז בסברא הישרה, ואשר אינה ישרה לאמיתה של תורה, גם אם מחודדת – אותה תרחק. וכך דייקת שפיר תשכת, שכל גדולי הראשונים והאחרונים ז"ל לא נשתבחו אלא בסברא ישרה; כל הישר בסברא – גדול מחבירו. וחלילה חלילה שלא להשיב בקינטור לשום אדם בפלפול, גם אם הסברא לא אכשר בעיניך, כי אין דעות בני אדם דומים זה לזה...!'

'זבוב מצא לה... נימא מצא לה... אלו ואלו...' – ויש להבין במאי פליגי הני אמוראים בזה. אכן, כי הם רצו להורות לנו עד היכן יד ה' מושלת. חד אמר כי נימא מצא, פרוש, כי נימא הוא הפחות והקל שבנמצאים, והיא היתה סיבה לדבר גדול כזה, שכמעט נחסר שבט אחד ר"ל. וזה מורה גודל ממשלתו, שאין דבר בעולם שיצא מתחת ממשלתו, וכולם חפצים לעשות רצונו, ואין חילוק בין נימא לדבר אחר, כי הכל מאין, וכל דבר בעולם יכול לעשות רצון השם. וחד אמר זבוב היה הסיבה'. (קול שמחה – בראשית. וע' באריכות באור כל הענין בחידושי אגדות למהר"ל. וע"ע צדקת הצדיק כא; דובר צדק עמ' 153; קונטרס 'עת האוכל' ג).

דף ז

הערות ובאורים בפשט

'שלח ליה מר עוקבא לר' אלעזר: בני אדם העומדים עלי ובידי למסרם למלכות מהו... ונתנוהו לגניבא בקולר' – הרא"ש נשאל (בשו"ת י"ב) על איזה צער מדובר כאן, שאסר רבי אלעזר למסרו למלכות? והשיב, שאם היה מלשין עליו למלכות, מותר למסרו למשפט, גם בידיים. ואם כבר הלשין עליו, יש שהתירו לשכור גוי לענשו, מפני שירא שמא ימסרנו פעם נוספת, ויש שאסרו במקרה כזה. והמעשה שלפנינו לא מדבר בהלשנה למלכות, שהרי גניבא – אדם גדול בתורה היה (ע' להלן סב). – ולא היה מוסרו למלכות, אלא מצערו ומקניטו בדברים אחרים. ובאופן שכזה אסור למסרו למלכות.

וכדברים האלו כתב הרשב"א בתשובותיו (ח"א קפא ונכפל בח"ג שסז. וע"ע שם בח"ב רפ וב'מיוחסות' רמ. וע' רש"י כאן, ובשו"ת מהרי"ק קעט).

וזה שהסתפק מר עוקבא למוסרו למלכות (כן הקשה המאירי) – אפשר, שכיון שהיה ראש הגולה (וע' רש"י מ"ק טז:), ומיגן בשלטונו את היהודים שבמלכות פרס, (שהיו ראשי הגלויות שרים וחשובים במלכות פרס – ע' שבועות ו: ועוד), אם כן, המריבה עמו היתה גורמת להשפלת קרן ריש-גלותא, ועלולה לסכן את שארית ישראל שבפרס. ועוד היה בזה משום השפלת קרן התורה, שהרי מר עוקבא חכם היה. ('ביצחק יקרא' – מהדו"ק, מו).

והמאירי פרש שאכן היה גניבא מוסרו, ואף על פי כן לא הותר למסור את המוסר 'שם כן, אף המוסרים אותו נעשו מסורות עליו, וכל מיני מסורות מכוערים ומרוחקים, אפילו בדרך נקמה, אלא שאם יכולים לחבטו ולהורידו בשאר מיני הכאות וחבלות – עושין'. עד כאן לשונו. אלא שאין כן דעת שאר הראשונים, והפוסקים. (ע' שו"ע ורמ"א חו"מ שפח, יב ורמ"א שם ט, ובהגר"א. וע' 'ביצחק יקרא' שם שדן בדברי המאירי והביא לו סימוכין ממעשה דבר קמצא. והחיד"א (ב'פתח עינים') הביא מ'שיטה כתיבת יד' שהסתפק אם למסרו למלכות למאסר יום או יומים, ליסרו, ללא שייגרם לו הזק ממון, או שמא אין לישראל להנקם מחברו על ידי גוי בשום אופן).

'מאי דכתיב 'קניה ודימונה ועדעדה'... אטו אנא לא ידענא דמתותא דא"י קא חשיב אלא רב